

Metaforer og myter

Under, i og ut fra Moskva går det et intrikat og omfattende nettverk av skinner – trikkespor, metrotraseer og forstadsbaner. Ringlinjene, gjennomskåret av tversgående ruter, resonerer middelalderbyens sirkulære struktur med et indre Kreml omkranset av flere sett med ringveier og fordums forsvarsverk. Til mindre byer og tettsteder utenfor hovedstaden går det elektriske lokaltog, *elektropojezdá* eller *elektrítsjki*. Skal man lenger av sted, drar man fra en av byens ni imponerende jernbanestasjoner i alt fra *platskártnyj* eller *óbsjtsjij vagón*, en åpen, ofte tettpakket sitte- eller sovevogn, til soveplass i hotellromlignende kupeer på luksustog med navn som *Krásnaja strelá* (Den røde pilen) og *Tíkhij Don* (Stille Don), eller kontorplass på et av de velutstyrte høyhastighetstogene av merket *Lástotsjka* (Svalen) eller *Sapsán* (Vandrefalken). Utover Russland strekker det seg jernbanelinjer over 125 000 kilometer, hvorav drøye 85 500 er i generell bruk i 2018. I henhold til Det russiske jernbaneverkets hjemmesider blir det årlig foretatt over en milliard passasjerreiser og fraktet nærmere 1,2 milliarder tonn gods på disse skinnene.¹

Siden 1896 har man i Russland markert «Jernbanearbeiderens dag», og det statseide aksjeselskapet Den russiske jernbanen (OAO RZjD, opprettet i 2003) er med sine rundt 850 000 ansatte den største arbeidsplassen i landet. At jernbanen har hatt uvurderlig betydning for landets samfunnsutvikling, eller at russere har et nært forhold til tog, hersker det liten tvil om. Til grunn for denne boken ligger det en hypotese om at dette forholdet er så nært at det har nedfelt seg i deres kollektive minne, språk, kultur og bevissthet på en måte som åpner opp for å snakke om en russisk togmyte.

1 http://www.rzd.ru/static/public/ru?STRUCTURE_ID=5232

Mytebegrepet er jo betraktelig utvidet i forhold til det antikke *mythos*' opprinnelige betydning, «muntlig overlevert fortelling». At Platon plasserte myter og gudfortellinger i et motsetningsforhold til de evige ideene, har trolig bidradd til oppfatningen av dem som tilhørende ikke bare en åndelig-religiøs, men også en fiktiv eller irreell sfære. I *Poetikken* definerer Aristoteles (2004, 33) *mythos* som «sammenføyningen av begivenhetene i tragedien». Begrepet *myte* ble altså tidlig brukt både om ikke-skriftlige narrativer, beretninger om guder, og om fabelen eller plottet i antikke litterære sjangere. Myter forventes å overskride historiske og faktiske forhold og begivenheter, og i moderne dagligtale brukes både den russiske termen *mif* og det tilsvarende norske *myte* om folketro og ubekreftede forestillinger av helt eller delvis ukjent opphav, gjerne med tvilsom sannhetsverdi. Ikke desto mindre har man, til tross for den estetiske bearbeidelsen eldgamle myter må ha gjennomgått i prosessen fra muntlig overlevering til skrift, ansett tidlige myter som en form for «urfortellinger» – som potensielle kilder til innsikt i noe opprinnelig, allmennmenneskelig.

I nyere tid har myter, i en utvidet betydning av begrepet, særlig vært gjenstand for forskning innenfor disipliner som beskjeftiger seg med relasjoner mellom individer, samfunn og kulturers ytre tegn (adferd, ritualer, symboler, regler o.a.) og hinsidige, bakenfor- eller underliggende forhold, herunder religionsvitenskap, filosofi, sosiologi og antropologi. Innenfor disse, og beslektede fag, er det vanlig å betrakte myter i videre perspektiv og knytte dem opp mot overgripende religiøse, ideologiske eller sosiale forestillinger. Man har vært opptatt av hvordan myter, i likhet med andre tegnsystemer som verbalspråk, kroppsspråk, eller sosiale koder, bidrar til opplevelsen av fellesskap og sammenheng – av hvordan religioner, kulturer, samfunn og grupperinger bruker myten til å definere og legitimere seg, innbyrdes og i motsetning til andre.

Å vise hvordan den russiske togmyten har medvirket til å sedimentere forholdet mellom «oss» og «de andre», innad i landet så vel som utad, er et viktig anliggende også her. Fra denne bokens perspektiv er det spesielt interessant at myter – som overgripende forestillinger eller diskurser – har vært aktuelle studieobjekter i undersøkelser av tegn, symboler og retoriske troper, og av de aspektene ved tilværelsen som omfatter menneskets språklige, romlige og temporale eksistens.

Noen avgangspunkter

I det 20. århundre ble Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Mircea Eliade og Claude Lévi-Strauss fornyere av teorier om at tidlige myter følger arketyriske mønstre som kan relateres til kognitive prosesser, teser som fremdeles er gjenstand for forskning på flere fagområder. Mens religions- og samfunnsvitere i stor grad har beskjeftiget seg med komparativ myteforskning og kultisk-religiøse og sosiale «mytefellesskap», har psykologien og, særlig de siste tiårene, også forskere innenfor språk-, litteratur- og kulturfagene, anlagt kognitive perspektiver på myten.

Innenfor litteraturvitenskapen brukes mytebegrepet i flere betydninger, men en vanlig definisjon er at myter er narrativer som gjennom sin billedlige fremstillingsform formidler budskap som peker utover motivplanet og krever fortolkning. Her fremholdes det at myter har en egen symbolsk-metaforisk realitet – at de befinner seg innenfor egne mytiske rom, har sin egen mytiske tid og gjerne formidler tankeinnhold som fremstår som opprinnelig og allmenngyldig. En fellesnevner for ytringer som passer inn i denne definisjonen, er altså at de er allegoriske i sin form. Myter oppfattes, for å si det enkelt, som utvidede metaforer – som kjeder eller nettverk av symboler, tegn eller bilder – tegnsystemer, der noe uttrykkes ved hjelp av noe annet.

I strukturalistisk, poststrukturalistisk og semiotisk teori har begrepet *myte* vært brukt både om enkeltstående fortellinger og om kollektive forestillinger eller forklaringsmodeller. I Roland Barthes' banebrytende *Mythologies* for eksempel, utvikles ideen om myten som tankesystem eller ideologi. Her karakteriseres myter som fortellinger eller fenomener som bevisst er blitt tilført noe utenfra, samtidig som de knytter seg til noe det gis inntrykk av at har lagt grunnlaget for en nåværende situasjon eller tilstand. En bevisst, ideologiserende, sågar manipulerende bruk av tegn står ifølge Barthes (1975) sentralt i dannelsen og utviklingen av moderne myter. Slike myter kan utvikles i politisk retorikk, reklame eller innenfor sosiale nettverk, og de har aldri hatt bedre vilkår for utbredelse enn nå.

Selv bruker jeg begrepet «togmyte» i en betydning som har fellestrekk både med den allmennlitterære, poststrukturalistiske og semiotiske. Her refererer det til en overgripende billedlig forestilling, eller betydnings-skapende mekanisme bestående av et høyt antall kulturelle ytringer som

bygger videre på foregående ytringer og stadig tilføres ny betydning. Det dreier seg altså ikke om noe etablert, anerkjent eller avgrenset fenomen. Togmytebegrepet utgjør et strukturerende rammeverk for utforskning og beskrivelse av det jeg oppfatter som et sentralt, åpent og fortsatt aktivt betydningsgenererende rom i russiskspråklig kultur.

Jeg antar at det i den sovjetiske og postsovjetiske *nationale grundfortælling* (som den danske litteratur- og kulturforskeren Johan Fjord Jensen ville uttrykt det), eller i denne kulturens *Verständnishorizont* (i Hans-Georg Gadammers betydning av ordet) har nedfelt seg en kollektiv diskurs knyttet til jernbanen. Den synes å følge to hovedspor, et offisielt og et uoffisielt, der det første er dominert av en virkelighetskonstruerende propagandadiskurs og det siste av en litterær og populærkulturell respons der dette virkelighetsbildet blir forsøkt korrigert. Togmyten kan altså forstås som en broket betydningsvev, eller motsetningsfylt diskurs der ulike meningsfelleskap og røster har kjempet om hegemoni.

Samtidig er det viktig å understreke at de offisielle og uoffisielle ytringene som inngår i denne myten ikke utgjør adskilte sfærer som kan tillegges bestemte ideologiske eller etiske valører. Når jeg har valgt å utforske den russiske togmyten i lys av verk av forfattere som Boris Pasternak, Andrej Platonov, Tzjingiz Ajtmatov og Jurij Bujda, er en viktig grunn at tekstene deres beveger seg i skjæringsfeltene mellom offisielle og uoffisielle sjikt av denne myten og viser hvor ambivalent den er. Tilnærmingen min til togmyten kan illustreres med følgende utsagn fra Fernando Andachts artikkel «Steps Toward a Sociosemiotic Analysis of Myth»: «I attempt to show the working of myth in society not as a malignant force of alienation, but as the endless staging of a debate between opposing forces that strive forcefully by means of persuasive signs» (Andacht, 1995, 7).

I undertittelen til denne boken har jeg valgt å betegne tilnærmingen min til togmyten som «kulturfilologisk». Jeg bruker begrepet i betydninger inspirert av russisk språkfilosofi, kultursemiotikk og kulturologi (*kulturologija*), men også av Tine Roesens gjesteforelesning ved Universitetet i Bergen i november 2016, om vilkår og utfordringer for en ny kulturfilologi. Foredraget bygget blant annet videre på Helge Jordheims (2001), Herbert Grabes' (2002) og Hans Lauge Hansens (2004; 2005, 293–322)

forståelse av filologien som kulturfaglig ressurs. (Se også Roesens forord i Cardona, Koppen og Lunde, 2017, 9–18.)

Benevnelser som *kultursemiotisk*, *litteratursosiologisk* og *kritisk diskursiv* ville også ha fanget opp viktige innfallsvinkler til et prosjekt der jeg nærleser, oversetter og analyserer russiskspråklige tekster, og situerer og drøfter dem fra flere kulturelle og faglige synsvinkler. Rent praktisk innebærer det at jeg undersøker både fiksjon og ikke-fiksjonelle jernbaneøytringer ved hjelp av et sett filologiske, litteraturteoretiske, kultursemiotiske og diskursanalytiske analyseverktøy. Primærkildene mine er overveiende skjønnlitterære, og jeg utforsker dette materialets fortolkningsmuligheter så vel innenfor en russisk språklig, litterær og kulturell kontekst som i overføring/oversettelsen (begge omfattet av begrepet *perevód*) av det til norsk og ikke-russiske forhold.

I den kontekstualiserende nærlesningen av primærtekstene vektlegger jeg samspillet mellom uttrykks- og innholdsplan, for eksempel de semantiske implikasjonene av en høy forekomst av en gitt ordklasse i en tekst, eller av vokabular med et bestemt grammatisk kjønn. Retoriske troper og figurer, og tid–rom-relasjoner står sentralt i analysene, samtidig som jeg i høy grad forholder meg til den historiske og kulturelle virkeligheten som befinner seg utenfor tekstene. En viktig hypotese er at det med utgangspunkt i opprinnelses-, reise- og endetidsmyter, og i forestillinger om bevegelse gjennom landskap, har utviklet seg en særegen sovjetisk og postsovjetisk forståelsesramme relatert til tog – en ramme som bærer av russisk språk og kultur antakelig vil kunne gjenkjenne konturene av, og som vi andre kan bruke til å utdype vår kunnskap om den.

Fiksjon og forskningsspørsmål

Der fortiden fremstår som ubegripelig, blir det som legemliggjør den våre studieobjekter. For biologer, geologer og arkeologer for eksempel, kan det være organisk materiale, fossiler eller rester av byggverk, fartøy eller bruksgjenstander. Forsker man på språk, litteratur og kultur, forholder man seg hovedsakelig til *tekster*, her i den utvidede betydningen; muntlige, skriftlige, audiovisuelle og digitale ytringer. I motsetning til naturvitene kan vi humanister i liten grad legge gitte premisser til grunn for

analysene våre, gjenta eksperimenter eller trekke entydige konklusjoner. Det vi derimot *kan* gjøre, er å fordype oss i primærkildene på flere språklige og kulturelle nivå og undersøke hvordan disse inngår, opptrer og interagerer i større flerdimensjonale rom og kulturelle prosesser. Fokuset mitt er tverrfaglig i den forstand at jeg mener man også bør dra vekslers på ressurser som faller utenfor humanvitenskapens tradisjonelle kilder hvis de er relevante og kan berike analyser av fiksjon, selvsagt forutsatt at man ivaretar en kilde- og sjangerbevissthet. Heri ligger det også en erkjennelse av at de forskningsinnsiktene vi oppnår, inngår i kontinuerlige dialoger der man alltid må kunne stille seg åpen for nye fortolkninger og andre praksiser.

Når det gjelder litteraturvitenskapens forhold til sitt kildemateriale, har pendelen som kjent beveget seg mellom ytterpunkter; fra tung vekt på verkets historisk-biografiske kontekst til tilsvarende vektlegging av teksten som autonomt fenomen. I dag er svingradiusen mindre. Nærlesning av primærkildene er ikke blitt mindre vesentlig, men nå vil nok de fleste litteraturkyndige være enige i at skjønnlitterære tekster ikke bare relaterer seg, men også kan analyseres i lys av ytre omstendigheter. Diskusjonen om hvordan man skal tilnærme seg fiksjon, henger også sammen med at forfatterne selv har utfordret etablerte sjangere. I kjølvannet av Åsne Seierstads *Bokhandleren i Kabul*, Karl Ove Knausgårds *Min kamp*, Bergsveinn Birgisson's *Den svarte vikingen*, Vigdis Hjorth's *Arv og miljø* og Helga Hjorth's motroman *Fri Vilje* har nygamle diskusjoner knyttet til sjangeroverskridelser, historisk og biografisk fiksjon, forfatteretikk og virkelighetslitteratur revitalisert litteraturdebatten i Norge.

Sjangerbegrepet er igjen satt under lupen, og spørsmål om i hvilken grad ikke-fiksjon, inkludert såkalt historisk og dokumentarisk materiale, også må betraktes som fiksjon eller fyller kravene til karakteristikk som «faktuell» eller «autentisk» er blitt heftig debattert. Selv er jeg av den oppfatning at det i et posthermeneutisk og semiotisk perspektiv ikke kan være noen tvil om at både skjønnlitteratur og sakprosa former sine egne virkeligheter – at de blir frembrakt ved hjelp av språklig-retoriske, kulturelt og ideologisk funderte virkemidler. Bak de «sannhetene» de presenterer, kan det stå uavhengige og pålitelige enkeltstemmer, men like

gjerne ideologiske eller politiske interesser, kultureliter eller kommersielle aktører.

Grensene mellom historie og fiksjon, og mellom myter og virkelighet, kan altså være vage, spesielt i samfunn med lange tradisjoner for sensur, der forfattere og kunstnere ofte har fylt funksjoner journalister og «frie» tenkere og akademikere har hatt i åpnere samfunn. På samme måte som Svetlana Aleksijevitsjs polyfone dokumentar-fiksjon har vist oss at dokumentariske beretninger fra Sovjetunionen og postsovjetiske nasjoner kan være like utrolige, og grusomme, som de vi møter i «ren fiksjon», mener jeg at den russiskspråklige skjønnlitteraturen, også den som faller utenfor den såkalt realistiske tradisjonen, kan romme dypt innsiktsfulle og autentiske representasjoner av erfart russisk, sovjetisk og postsovjetisk virkelighet. I slike skildringer har ikke metaforer og «mytifiering» bare hatt en estetiserende funksjon. Disse virkemidlene kan ha vært en dyd av nødvendighet for at verkene skulle slippe gjennom sensuren. Særlig etter at sovjetisk arkivmateriale og tidligere forbudte litterære verk er blitt tilgjengelige, har det vist seg at fiksjonen i mange tilfeller ga mer pålitelige og autoritative samtidsskildringer enn de som ble presentert i pressen, fra talerstoler og i skolebøker.

Til forskjell fra ikke-fiksjon bestreber skjønnlitterære fremstillinger seg snarere på å nyansere enn å generalisere, de beveger seg oftere nedefra og opp enn ovenfra og ned, og fremfor alt presenterer de på en gang både individualiserte og allmenngyldige perspektiver på virkeligheten. Selv om man selvfølgelig må ta høyde for de bevisste estetiske og semantiske forskyvningene som kjennetegner såkalte skjønnlitterære fremstillinger, utgjør fiksjon, slik jeg ser det, en uunnværlig kilde til kunnskap om fortiden, der en gitt periodes språkbruk, miljø, holdninger og diskurser kan være fiksert for ettertiden. Og siden enhver ytring fremstiller virkeligheten på sin egen måte, blir spørsmålet om en tekst er fiksjon eller ikke, av mindre betydning enn spørsmål knyttet til hvordan den på den ene siden former sin egen, indre virkelighet og på den andre representerer og interagerer med ytre virkeligheter.

Problemstillingene jeg ønsker å utforske i denne boken, kan oppsummeres i følgende hovedspørsmål: Hvilke fortellinger er det som formidles i de tekstene som utgjør primærmaterialet mitt, og hvilke intertekstuelle

forbindelser finnes det mellom dem? Hvordan reflekterer og representerer dette kildematerialet spørsmål relatert til det russiskspråklige menneskets verbale, romlige og temporale eksistens? På hvilke måter interagerer den indre virkeligheten i de skjønnlitterære jernbanetekstene med andre virkelighetsmodeller, for eksempel med offisielle fremstillinger av fortiden, samtiden og fremtiden? Hvilke spor har denne diskursen etterlat seg i det russiske språket, og har togmyten bidradd til å forme russisk, sovjetisk og postsovjetisk identitet og historieforståelse?

Med tanke på de skjellsettende endringene Russland, Sovjetunionen og postsovjetiske samfunn har gjennomgått i de to siste århundrene, og på den evnen enhver tekst har til å dra veksler på fortiden samtidig som den responderer på samtiden, tror jeg en diakron analyse av ulike typer jernbanetekster vil kunne si mye om hvordan russiskspråklige litterære og «folkelige» stemmer har inngått i intrikate samspill med styresmaktenes.

Gjennom kontekstualiserende nærlesning, fortolkning og komparative analyser av et tekstkorpus bestående primært av togdikt og skjønnlitterær jernbaneprosa, men også av propagandaplakater, presseklipp, dagboksnotater, taler, anekdoter og andre togrelaterte tekster, håper jeg at denne boken – gjennom sitt «togprisme» – kan bidra til nye perspektiver på noen sentrale historiske og estetiske veiskiller i sovjetisk og postsovjetisk samfunn og kultur: overgangen fra tsarvelde til arbeiderstat og fra avantgarde til sosialistisk realisme, fra Stalin-tidens politiske og kulturelle totalitarisme til Khrusjtsjovs tøvær, og fra Sovjetunionens sammenbrudd og Jeltsins ustø reformpolitikk til Putins patriotiske «nye Russland».

Togmetaforer

Sporen til dette prosjektet var opplevelsesrike togreiser i Russland, og spiren en gradvis innsikt i den høye forekomsten av togmetaforer i moderne russisk, og av jernbanen som ledemotiv i russiskspråklig skjønnlitteratur. Billedlige ord og uttrykk som tar sitt utgangspunkt i skinnegående trafikk, er selvfølgelig ikke unikt russiske. På norsk kan vi for eksempel si at «toget er gått» hvis man har forspilt en sjanse, at en debatt har «sporet av», eller at en sentral spiller er lagets «lokomotiv», men i det russiske språket

utgjør togmetaforer og -aforismer et langt mer omfattende og flertydig kompleks.

Noen togmetaforer er universelle. Den russiske betegnelsen for jernbane, *zjeléznaja doróga*, som svarer til det svenske *järnvag*, er både en konkret betydningsangivelse og en metafor, med tilsvarende og beslektede benevnelser i mange språk. Også metaforen «jernhest» (jevnfør *járn hestur*, *iron horse*, *Eisenpferd*, *cheval de fer*, *caballo de hierro* etc.) hadde fått sine russiskspråklige ekvivalenter i uttrykkene *stalnoj kon* (stålhesten), *tsjugúnnyj kon* og *zjeléznyj kon* (jernhesten) før jernbanen gjorde sitt inntog i Det russiske imperiet på 1830-tallet. Selv vil jeg argumentere for at et metaforkompleks basert på jernbaneterminologi ikke bare skulle bli mer produktivt i russisk enn i de fleste andre språk, men at det i sovjetperioden også skulle komme til å bevege seg i helt andre retninger enn tilsvarende komplekser i andre språkkulturer. At det sovjetiske propagandaapparatet spilte en viktig rolle i denne prosessen, synes klart.

Flere studier av totalitarisme (Arendt, 1962; Harris, 1987), totalitært språk, *newspeak* og propagandadiskurser (Young, 1992; Kupina, 1995; Weiss, 2003) har drøftet paralleller mellom nazistiske og stalinistiske propagandastrategier. Den sveitsiske lingvisten Daniel Weiss' (2003; 2005) analyser viser for eksempel at man i begge regimer tok i bruk etablerte begreper med beslektet betydning og konnotasjonsaura som statslederbetegnelser, henholdsvis *der Führer* og *vozd*. Den siste benevnelsen, som ble brukt om Stalin, kan ifølge Berkovs (2011) russisk-norske ordbok bety *fører*, *høvding* og *fyrste*. Innenfor begge systemer konstruerte man også antitetiske ordpar av typen *sovétskij* kontra *ántisovétskij* og *germanische Demokratie* versus *parlamentarische Demokratie* for å underbygge antagonistiske menneske- og verdensbilder.

Men det mest interessant propagandagrepet fra dette prosjektets perspektiv er at både sovjetiske og tyske myndigheter prøvde å ta monopol på hele metaforgrupper knyttet til felt som helse kontra sykdom, militarisme, byggevirksomhet, men også transport, for så å bearbeide og videreutvikle dem. Mens nazistene fremlesket sitt *Autobahn*-prosjekt og dets metaforiske potensial, ble det i 1920- og -30-tallets Sovjetunionen iverksatt språkpolitiske tiltak som innebar monopolisering og ideologisering av jernbanevokabular og -metaforer. Disse tiltakene, som jeg drøfter i

artikkelen «Jernhestens spor: Et blikk på russisk, sovjetisk og postsovjetisk togmetaforikk» (Bryn i Lunde og Witt, 2008, 63–74) synes å ha utløst en mangfoldig litterær og populærkulturell respons som utviklet seg til det omfattende nettverket av bilder, tekster og intertekstuelle forbindelser jeg har satt meg fore å belyse i denne boken.

Fremstillingen min vil tidvis gripe tilbake til mytens antatte kilder, før og til dels utenfor Sovjetunionen, og i siste kapittel også til postsovjetisk litteratur, men hovedvekten ligger på sovjetiske aspekter av jernbanemyten og på de strategiene som har vært brukt for enten å opprettholde den offisielle versjonen av myten, eller forhindre at den fikk dominere. I kapittel 2 presenterer jeg, med utgangspunkt i et av Aleksander Pusjkins (1799–1837) dikt, bakgrunnen for Det russiske imperiets jernbane, og for imperiets tog litteratur. De øvrige skjønnlitterære primærkildene mine stammer fra perioden mellom 1917 og 2017 og omfatter tekster av blant andre Boris Pasternak (1890–1960), Andrej Platonov (1899–1951), Nikolaj Ostrovskij (1904–1936), Vera Panova (1905–1973), Tsjingiz Ajtmatov (1928–2008), Venedikt Jerofejev (1938–1990), Jurij Bujda (født 1954) og Viktor Pelevin (født 1962). Tekstene er ikke konsekvent presentert i henhold til når de ble skrevet eller publisert, men kapitlene følger en kronologisk tidslinje. Verk skrevet eller satt i en tidligere tidsepoke enn den de ble utgitt i, er blitt behandlet der de har passet best inn tematisk.

Den russiske jernbanelitteraturen strekker røttene sine langt tilbake i tid og inngår naturlig nok også i et samspill med andre jernbanelitteraturer. Teknologiske nyvinninger og infrastruktur har vært sentrale i ulike samfunns identitetskonstruksjon, nasjonsbygging og historieformidling – for hvordan man har ønsket å fremstå både innad og utad. Det 19. århundrets nasjonale jernbaner er intet unntak. Selv om dette fremkomstmiddelet har etterlatt seg varige spor også i språket og kulturen vår, for eksempel gjennom rallarkulturen, ville jeg nølt med å snakke om en norsk togmyte. Til det er skinnegående trafikk for lite utbygget og mangelfullt tematisert hos oss. Engelsk- og tyskspråklig jernbanefiksjon og sakprosa derimot, (som Heinemann, 1992; Sebald, 2001; Johnson, 2002; Hawkes, 2005; Knipping, 2013), utgjør et interessant bakgrunnsmateriale som jeg noen steder trekker paralleller til eller kontrasterer med de russiskspråklige tekstene. I den forbindelse vil jeg påpeke at russisk

togfiksjon adskiller seg fra mange andre nasjoners jernbanelitteraturer i den forstand at togmotivet ikke bare er fremtredende på 1800-tallet, da jernbanen er et nytt transportmiddel som påvirker reise- og bosetningsmønstre i store deler av verden. Dette motivet forblir produktivt og aktuelt i det russiske språket, så vel som i den interne samfunnsdebatten og skjønnlitteraturen, gjennom hele det 20. århundre, og har også fulgt med inn i det 21.

Språkbilder

De fleste vil nok kunne enes om at det ligger noe fellesmenneskelig til grunn for all individuell, kulturell og tverrkulturell dialog og innsikt. For å kunne kommunisere og utveksle kunnskap må man dele noe, men hva dette *noe* er, derom strides fortsatt de lærde. En hovedtese i semiotikken og i kognitiv språk- og litteraturvitenskap er at metafordannelse er et slikt allmenngyldig mentalt fenomen som har gitt seg utslag i parallelle måter å resonnerer og formulere seg på. Språkbilder bidrar med andre ord til vår aktive og passive konseptualisering av virkeligheten og dermed til vår indre dialog, kommunikasjon med andre og forståelse av de objektene, fenomenene og prosessene som omgir oss.

I grenseområdene mellom språk-, kultur-, samfunns- og hjerneforskning pågår det i dag også bred forskning på hvordan språkbruk utnyttes politisk. *Politisches Framing*, kaller den tyske lingvisten Elisabeth Wehling (2016) det når en ytring bevisst rammes inn på en måte som gjør at budskapet styres i en bestemt retning. Fenomenet er nært beslektet med grep vi gjenkjenner fra retorikk og propaganda så vel som med det statskontrollerte språket George Orwell i sin dystopiske roman *1984* fra 1949 kaller *newspeak*, på norsk nytale.

Men tanker om språkets og metaforenes fundamentale betydning for alle kognitive prosesser, og om at språk bidrar til å forme tankene og virkelighetsbildene våre, er jo på ingen måte nye, heller ikke innenfor russiskspråklig kultur- og språkvitenskap. «Livet farges riktignok av følelser og fornemmelser», fremholdt den berømte russiske filologen Dmitrij Likhatsjov (1906–1999), «men hele vår bevisste tankevirksomhet formuleres gjennom det språket vi snakker og skriver på» (Likhatsjov,

1989, 410). Den russiske, Tartu-baserte, kultursemiotikeren Jurij Lotman (1922–1993) fulgte ham et stykke på vei, men fremholdt at registeret vårt for å resonnere, uttrykke oss og kommunisere omfatter langt mer enn verbale språk; instinkter, drifter, kroppsspråk, billedspråk, riter, rytmer – fenomener med røtter i førverbale kulturer – utvidet gjennom et omfattende sett av nyere tegnsystemer. Som vi skal se i neste kapittel, mente han også at det er en grunnleggende analogi mellom retoriske troper og den måten både menneskets individuelle intellekt og kulturen som kollektivt intellekt er organisert på (Lotman, 2000, 335–6; 2008, 131).

En av Jurij Lotmans arvtakere, den estiske kultursemiotikeren Peeter Torop (født 1950) mener at et rent lingvistisk perspektiv på kultur blir like ensidig som et rent kulturelt perspektiv på språk. Man må avklare hva man legger i begrepene «språk» og «kultur», påpeker han, og definere forholdet mellom dem. For å kunne betrakte språk som et lingvistisk fenomen må man akseptere at språket står i et synekdotisk forhold til kulturen, at det representerer en del av en større helhet og utgjør ett av de mange semiotiske systemene som eksisterer innenfor enhver kultur. Man kan forestille seg språket som et metasystem, fortsetter han, et verktøy til å uttrykke og beskrive den kulturen det inngår i (Torop, 1995, 57; Witherspoon, 1980, 2). En lingvistisk tilnærming til kultur vil følgelig kunne styrkes og berikes av innfallsvinkler knyttet til semiotikk og semiologi, talehandlingsteori, antropologi, kultur- og litteraturvitenskap (narratologi, tropologi etc.).

Torop kan plasseres i en tradisjon som kan spores helt tilbake til antikkens *sēmeiōtikos* (Aristoteles, Platon og stoikerne), Augustins *signa naturalia* og *signa data*, og middelalder- (Anselm of Canterbury, Robert Bacon) og 1600-tallstenkerne John Poinsoot og John Locks teser om tegnsystemer (Meier-Oeser, 2011). Disse teoriene videreutvikles i Aleksander Potebnjas kulturforankrede filologi, Ferdinand de Saussures *semiologie*, Charles Sanders Pierces *semiotics*, gjennom Broder Christiansens teorier om kunstens *differenskvalitet* og innenfor den russiske formalismen, så vel som i Roman Jakobsons strukturalisme. Fra Mikhail Bakhtin og Jurij Lotmans dialogiske, semiotiske og intertekstuelle tilnærming til tekst kan linjen føres videre via Michel Foucault, Umberto Eco, Julia Kristeva og Norman Fairclough til nyere semiotiske (Vasilij Moskvina, Roman

Lejbov), kognitive (Ljubov Balasjova) og diskursanalytiske (Robert Hodge, Ruth Wodak) tilnærminger til tekst. Det er i denne tradisjonen boken min tar sitt teoretiske og metodiske utgangspunkt.

Med bakgrunn i russisk-, engelsk- og tyskstudier har forskningsinteressene mine primært vært litteratur- og kulturfaglige, og det lingvistiske fokuset mitt ligger på pragmatisk språkbruk, anvendt språkvitenskap og oversettelse. Jeg er, for å si det på en annen måte, opptatt av den delen av filologien som springer ut fra språkfilosofien – som undersøker hvordan naturlige språk skaper mening i sosiale og kulturelle kontekster, og hvordan de interagerer med andre språk og tegnsystemer. For å gi leseren et innblikk i hvilke problemfelt som har inspirert dette arbeidet og forankre innfallsvinklene mine bedre, har jeg i det følgende tillatt meg en solid språk- og kulturfilosofisk ekskursjon før jeg igjen skal rette blikket mot den russiske togmyten.

Språk, kropp og landskap

Vi mennesker har i uminnelige tider brukt verbale, eller naturlige, språk for å navngi, først det konkrete og fysiske i våre nærmeste omgivelser, så naturen og terrenget omkring oss og etter hvert mer abstrakte og innfløkte og fenomener. Mye i tilværelsen handler om å gi det uforståelige og diffuse en konkret, figurativ form, å gjøre det «håndfast». Her har kroppen vår, men også landskapet vi lever i, vært fundamentale referansepunkter. For å forklare det uhåndgripelige har vi med utgangspunkt i egen fysikk, sanseerfaringer, gjenstander, gjøremål og hverdagsopplevelser dannet billedlige ord og uttrykk som har gått inn i språkene våre, som troper, symboler, idiomer og ordtak.

Siden oppfatningen av enkle begreper relatert til rom og bevegelse, som «opp» og «ned», «inne» og «ute» eller «foran» og «bak» er relativt universell, er det, slik blant andre Lotman (2000, 257–8; 2008, 93–4) og senere kognitivistene George Lakoff og Mark Johnson (2003, 14) har påpekt, naturlig at man i en lang rekke språk vil finne uttrykk knyttet til det å nå en topp eller et bunnpunkt, være innenfor eller utenfor, eller å ligge foran eller bak både i konkret og overført forstand. Men betydningen av selv så basale konsepter som de jeg har nevnt her, vil likevel kunne

være kulturelt betinget, og alltid avhenge av kontekst. Sier man at noen *er ute*, kan det bety at vedkommende er i hagen, på joggetur, tar en runde på byens utesteder, er løslatt, ikke lenger aktuell eller ikke helt oppdatert. Man kan *ligge bak* noen i løypen, på banen eller veien, men også motorisk, intellektuelt, teknologisk eller på et hvilket som helst annet felt der det er mulig å registrere bevegelse, retning eller utvikling. Tankevirk-somhet eksisterer utvilsomt også *utenfor* språket, men følger vi semioti-kernes resonnementer, er det vanskelig å tenke seg kommunikasjon eller argumentasjon som ikke er forankret i et eller annet tegnsystem.

Før barn tilegner seg verbalspråk, har de lenge kunnet kommuni-sere med omgivelsene ved hjelp av blikk, kroppsspråk, lyder, smil, gråt, mimikk. Når de begynner å erverve kunnskaper, skjer det stykkevis og delt. Modning handler om en gradvis utvidelse av de fysiske og men-tale sirklene man beveger seg i, om å oppdage sammenhenger mellom fragmenterte innsikter, bruke den informasjonen man har ervervet til å fortolke nye inntrykk og opplysninger som kan bearbeides til viten. Betydning oppstår ikke isolert, bare i relasjon til annen betydning, og kan man ikke trekke forbindelseslinjer mellom erfaringsbrokker, eller fortolke sanseinntrykk og verbale ytringer i lys av andre sammenhenger og tegnsystemer, kan man heller ikke oppnå innsikt. Ingen mennesker er like, og ingen lever identiske liv. Vi bærer alle med oss en individuell genetisk ballast, og det settet av erfaringer og kunnskaper vi akkumulerer gjennom livet, utgjør en personlig semiotisk kompetanse som farger alle nye inntrykk og meldinger vi mottar.

Men som Lotman, og ikke minst Mikhail Bakhtin (1895–1975) har understreket, er den språklige og kognitive kompetansen vi utvikler, langt fra personlig i betydningen «egen». Ytringene og tankene våre inn-går til enhver tid i dynamiske kommunikasjonssituasjoner og -prosesser; i intersubjektive, sosiale, kulturelle og historiske dialoger der vi forhand-ler oss frem til nye innsikter, formuleringer, begreper og synspunkter. Som deltakere i sosiale grupper, samfunn og kulturer, og som ørsmå brik-ker i historien, prøver vi å finne våre plasser og ståsteder. Jo nærmere vi opplever at vi står hverandre, personlig, sosialt, geografisk, kulturelt eller historisk sett, desto større er sjansen for at vi, som grupper eller samfunn, utvikler forståelseshorisonter, innsikter og referansepunkter som ligner

hverandre. Nye opplysninger kan frembringe nærliggende reaksjoner og assosiasjoner hos oss, samtidig som vi hele tiden forsøker å få nye biter til å passe inn i kjente bilder.

Tanken om en felles fortid og identitet styrker opplevelsen av tilhørighet og samhørighet, men også behovet vårt for å definere oss selv i motsetning til andre. Sånn er *vi*, dette er *vår* historie, dette har ikke *de andre* forutsetninger for å forstå. Slik kan det oppstå myter om grupper, samfunn, nasjonalkulturer. Moderne myter griper tilbake til forutgående myter, og til historisk materiale. Slik tilfellet er med togmyten, kan den også kobles opp mot opprinnelsesmyter. Mytedannelse eskalerer gjerne i krisetider og blomstrer under totalitarisme og isolasjon.

Geologer og evolusjonsbiologer kan ved hjelp av tekniske funn og analyser i stor grad rekonstruere jordens fysiske landskaps tilblivelse, og genetikere kan kartlegge menneskeartens utvikling og gradvise utbredelse på kloden. De tidlige menneskenes fysiologiske fortrinn, sammenlignet med forgjengernes, bestod i at de hadde større hjerne, gikk oppreist og dermed kunne bruke hendene til å lage redskaper og våpen, og at de hadde taleorganer som gjorde det mulig å produsere et så sammensatt sett av lyder og artikulatoriske bevegelser at de kunne utvikle avanserte verbale språk. Der forskningen står i dag, mener man at *homo sapiens* adskilte seg fra andre menneskearter (som *homo rudolfensis*, *homo neanderthalensis*, *homo erectus*, *homo denisova* o.a.) gjennom, en trolig mutasjonsbasert, endring i kognitive evner som gjorde dem i stand til å tenke, kommunisere og samarbeide på nye måter. Dette omfattet også evnen til abstrakt tenkning – til å produsere bilder av ikke-eksisterende vesen, språkbilder basert på imaginære forestillinger, til å forhandle frem felles forståelsesrammer og skape kollektive myter som muliggjorde sameksistens i større sosiale grupper (Harari, 2017, 17–44).

Her begynner både historien, kultur- og språkhistorien, som stadig skyves lenger inn i fortiden, men spesielt i sin tidligste fase, har disse historiene store hull og mange usikre momenter. Nå samarbeider kultur- og språkvitere med forskere innenfor nyere vitenskapsgrener som arkeogenetikk og paleogenetikk om å få bedre oversikt over tidlige migrasjonsbølger og dermed økt innsikt i hvordan kulturer og språk kan ha utviklet seg og påvirket hverandre.

Sett i større historiske perspektiv føyer dagens folkevandringer seg inn i en lang rekke tilsvarende vandringsmønstre. Sult, krig, konflikter, klimaendringer og ønsket om et bedre liv har til alle tider fått mennesker til å flykte og migrere. Med hensyn til oldtiden opererte man lenge med *to* massive folkevandringer til det området som utgjør dagens Europa, den første for omkring 45 000 år siden og den andre for ca. 8000 år siden, da jordbrukskulturer fra dagens Midtøsten etablerte seg i denne delen av verden. Men gjennom undersøkelser av *genom*, den totale arvemessige informasjonen som er innkodet i organismers DNA, av 101 eurasiske skjeletter fra bronsealderen fikk man ny innsikt i en tredje omfattende migrasjonsbølge til Nord- og Sentral-Europa som inntraff i bronsealderen, en gang mellom 3000 og 1000 år før Kristus. Resultatene i denne studien, som ble gjennomført av svenske arkeologer og danske genetikere og publisert i tidsskriftet *Nature* i juni 2015, gir klare indikasjoner på at den DNA-strukturen vi europeere er bærere av i dag, blant annet kan føres tilbake til representanter for *jamnakulturen* (*jámnaĵa kultúra*) som skal ha utvandret fra de kaukasiske steppene i dagens sørlige Russland, Ukraina og Georgia til det sentrale og nordlige Europa for rundt 4500 år siden (Allentoft et al., 2015).

En drivkraft bak denne undersøkelsen var å finne forklaringer på de omfattende kulturelle endringene som skjedde i nord- og sentraleuropeiske områder i bronsealderen, da neolittiske levesett ble erstattet av nye skikker og sosiale strukturer. Jamnafolket var gjeterfolk som levde i kjernefamilier, spiste kjøtt og melkeprodukter og begravde sine døde sittende i graver eller groper, derav den arkeologiske betegnelsen *jámnaĵa*, et adjektiv avledet av det slaviske substantivet *jáma* – grop, hull, fordypning. Forskningsresultatene indikerer at jamnafolkets levesett kan ha øvd betydelig innflytelse på vesteuropeiske kulturer. Fra mitt ståsted er det ikke minst interessant at funnene bekrefter språkvitenskapelige hypoteser om et indoeuropeisk urspråks opprinnelse i dette området og forklarer spredningen av det, ikke bare til Asia, men også til Europa.² Innenfor språkhistorien har det lenge vært en etablert oppfatning at de

2 <http://www.gu.se/omuniversitetet/aktuellt/nyheter/detalj//dna-analyser-ger-svar-om-bronsalderns-folkvandringar.cid1309811>

indoeuropeiske språkene stammer fra et urindoeuropeisk grunnspråk som under folkevandringer, nettopp i den perioden jamnafolket utvandret til Sentral- og Nord-Europa, delte seg i ulike undergrupper, herunder urslavisk og urgermansk som igjen forgrenet seg i mindre språkgrupper, der russisk tilhører en østslavisk, og norsk en nordgermansk gren.

Til tross for at det er lagt mye arbeid ned i å rekonstruere urspråkene, er de innblikkene vi har i dem, fragmentariske, og vi kan ikke vite med sikkerhet hvordan språk og varieteter av disse har utviklet og utbredt seg, eller øvet innflytelse på hverandre i førskriftlig tid. Hvordan disse tidlige språkene faktisk lød, kan vi bare spekulere i. De eldste skriftlige kildene på indoeuropeiske språk er datert til omkring 1000 år før Kristus, mens nordiske og slaviske skriftlige kilder er langt yngre. Det finnes riktignok urnordiske runeskrifter datert til de første århundrene etter Kristus, men lite ble nedskrevet på norrønt språk før det latinske alfabetet ble tatt i bruk i våre områder rundt år 1000. Også i de østslaviske områdene eksisterte det tidlige skriftspråk, men skriftkulturen kom for alvor med kristendommen, gjennom gresk-ortodoks misjonsvirksomhet. De eldste skriftlige kildene på kirkeslavisk stammer fra 8–900-tallet.

Slik de fortøner seg i dag, fremstår russisk og norsk som språk som har beveget seg langt bort fra hverandre, men desto mer fascinerende er det å se at det finnes slående sammenfall. I hvilken grad dette skyldes allmennmenneskelige kognitive forutsetninger som har resultert i parallelle måter å resonnerer på, felles språklig opphav eller faktisk kontakt på tidspunkt da språkbrukerne og språkene deres antakelig for lengst hadde skilt lag, er det vanskelig å gi svar på. Men la meg illustrere denne typen sammenfall med et eksempel:

Lingvisten Trond Trosterud (2001; 2006) har publisert flere arbeider der han argumenterer for at genus, eller grammatisk kjønn, er styrt av et sett med regler og prinsipper som ikke er tilfeldige, men gjenspeiler en kognitiv klassifisering av verden. Han har blant annet fremholdt at det synes å være en sammenheng i norsk mellom substantivers grammatiske kjønn og den fysiske eller metaforiske likheten det de betegner bærer med kvinnelige og mannlige kroppsformer og kjønnsorganer. Ord som beskriver fordypninger i terrenget er som regel hunkjønn, påpeker han, mens leksika som betegner avlange terrengformasjoner ofte er

hankjønn. Følgelig vil substantiver som «hule» (*jáma*), «grop» (*jámka*), «grøft» (*kanáva*) og «grav» (*mogíla*) være feminine og ord som «fjord» (*fjord*), «fjordarm» (*rukáv fjórda*), «haug» (*kholm*) og «fjellrygg» (*khrebét*) være maskuline. Det fruktbare i naturen, som «jord» (*zemljá*) og «mold» (*pótsjva*) tenderer mot grammatisk hunkjønn, påpeker Trosterud, mens det ufruktbare som «stein» (*kámen*), «grus» (*grávi*) og «flint» (*kremén*) heller mot hankjønn.³ En slik teori indikerer tendenser, som det finnes mange unntak fra, men når jeg her har satt oversettelser til russisk av disse ordene i parentes, er det for å peke på at det faktisk er fullstendig genussammenfall mellom norsk og russisk i alle disse eksemplene.

En direkte oversettelse av *rukáv fjórda* er «fjorderme», og både det, «fjellrygg» og det tilsvarende russiske *khrebét*, som også betyr «fjellkjede» og «rygggrad», illustrerer språklig overføring basert på visuelle paralleller mellom kropp og landskap, mens det faste uttrykket «å snakke bak noens rygg» og dets likelydende ekvivalent i russisk *govorit za spinój u kogó-to* anskueliggjør den nære tilknytningen man ofte ser mellom slike uttrykks konkrete og abstrakte betydningsområder. Ifølge Jurij Lotman (2000, 257–8; 2008, 94–5) utgjør menneskekroppens asymmetri en antropologisk basis for semiotisering, der motsetninger som venstre/høyre, opp/ned, levende/død og mannlig/kvinnelig er relativt universelle og tverrkulturelle.

Går man langt nok tilbake i tid, opplevde nok ikke menneskene noe markant skille mellom seg selv og naturen. I et slikt perspektiv fremstår det ikke som det spor rart om de som ga navn til formasjoner i terrenget (som i sin tur skulle danne grunnlag for landskapsrelaterte stedsnavn) og ubevisst systematiserte dem på en måte som senere skulle betegnes som genus, gjorde det med utgangspunkt i kroppene sine. Dette åpner også opp for refleksjoner om språkvitenskapens «evige spørsmål» – om verbalspråkernes tidlige utvikling og indre logikk og omkring forholdet mellom ordenes uttryksplan og begreps- eller innholdsplan: Hvordan forholder de verbale språkene seg til et semantisk plan – til de objektene og fenomenene de er ment å betegne? I hvilken grad påvirker de mulighetene og begrensningene som er nedfelt i våre respektive språk, måtene

3 http://www.forskningsradet.no/bladetforskning/Nyheter/Sex_og_grammatikk/1250810537096

våre å tenke på? Og hvilke domener befinner man seg innenfor når man refererer til ord og uttrykks «indirekte», «overførte» eller «konnotative» betydning?

De tidligste skriftformene, som for eksempel gamleegyptiske hieroglyfer og kinesiske tegn, var jo piktografiske, altså basert på avbildning eller etterligning. Det kanskje eldste alfabetet som *ikke* er basert på et slikt prinsipp, er det nordvestsemittiske, som ble utviklet i de syrisk-palestinske områdene i det daværende Fønikia mellom 1700 og 1200 før Kristus. Et slikt alfabet har, på lik linje med det greske, kyrilliske og latinske alfabetet, eller arabiske tall for den saks skyld, beveget seg fra *mimesis* og over på et annet plan – representasjonsplanet. Og da befinner vi oss igjen i billedspråket og tegnsystemenes sfære.

Det er store variasjoner med hensyn til hvilken vekt og funksjon som tilskrives troper og symboler – fra å tillegge dem en rent språklig, estetisk eller retorisk funksjon til å oppfatte dem som grunnleggende strukturer i menneskenes forståelsesrammer. Når det gjelder språklig, og spesielt litterær billedbruk, har tropen i mange perioder hatt høyere status enn det mindre tøyelige symbolet. Og til tross for den prominente plassen tegn og symboler, som eksempelvis tall, bokstaver, noter eller veiskilt inntar i moderne kulturer, forholder mange seg skeptiske til så vel litterær symbolikk som tegnteori. I billedkunsten og litteraturen vil nyskaping og revitalisering selvsagt være å foretrekke fremfor reproduksjon. Samtidig inngår symbolske og tegnbaserte representasjoner i vår semiotiske allmennkompetanse, og de spiller en avgjørende rolle for hvordan vi fortolker nye sanseintrykk og opplevelser. De tegnene og begrepene vi allerede rår over, styrer oppmerksomheten vår mot bestemte stimuli. De strukturerer nye sanseopplevelser på en måte som gjør det mulig å tilegne seg ny kunnskap.

De siste tiårene har kognitiv nevrovitenskap befestet sin posisjon, også innenfor humanistiske fagdisipliner. Med utgangspunkt i biologisk og nevrologisk hjerneforskning, samt teorier om mental prosessering hentet fra psykologien, har man innenfor kognitive språk-, kultur- og litteraturvitenskapelige forskningsmiljøer søkt en dypere forståelse for hvordan språk, tanker, visuelle og språklige bilder oppstår og relaterer seg til hverandre, og hvordan hukommelsen fungerer. I kognitiv lingvistik

og litteraturteori oppfattes den såkalt konseptuelle metaforen – eller begrepsmetaforen – som et grunnleggende mentalt fenomen, og den høye graden av overlappl mellom slike metaforer i forskjellige språk og kulturer har frembrakt hypotesen om at hjernens kjemiske og fysiologiske mekanismer på den ene siden, og metafordannelse på den andre, følger analoge mønstre. Slike begrepsmetaforer er i henhold til disse teoriene produkter av en allmennmenneskelig tenkemåte, og de oppstår i samspillet mellom det som refereres til som konseptuelle domener eller begrepsdomener.

Ved hjelp av et kildedomene, som vanligvis er forholdsvis enkelt, konkret og velkjent, kan vi ifølge kognitivistene forstå et annet, som regel mer innfløkt, abstrakt og ukjent felt – et måldomene. «Livsreise» og «livs-seilas» er eksempler på begrepsmetaforer der det kompliserte begrepet «liv» blir forstått i lys av andre, analoge domener knyttet til bevegelse i et fysisk rom, men også til det abstrakte domenet «tid». Livet og reisen har begge sin begynnelse, sine tidsmessige og fysiske begrensninger. De antar ulike retninger, tilbakelegges gjennom strekninger og delmål, kan veksle mellom det jevne og ukompliserte og det dramatiske og strabasiøse, og begge når sin uavvendelige slutt.

Uten å trekke noen entydig konklusjon med hensyn til om metaforiseringer er en fysiologisk betinget del av vår erkjennelsesstruktur fremstår både menneskekroppen, som fysisk fremtoning og sanseapparat, og de omgivelsene den beveger seg i, for meg som opplagte kilder til billeddannelse, sprunget ut av et allmennmenneskelig behov for å begripe, kommunisere og memorere. Med utgangspunkt i det nære og umiddelbart tilgjengelige (kropp, flora, fauna, landskapsformasjoner, bekledning, bolig, redskaper og teknologi) har vi skapt bilder som gjør budskapet enklere å forstå, formidle og erindre. At det kan være lettere å huske navn, hendelser eller budskap hvis man tar bilder og steder til hjelp, ble jo allerede fremholdt av Marcus Cicero (106–43 f. Kr.), som diskuterer visualiseringsmetoden knyttet til *loci* og *imagines* i *De oratore*, en metode som refereres til både som loci-metoden, *Ars memoriae* og minnepalasteknikken.

Men tropene kan også ha en stikk motsatt funksjon. De kan komplisere, tilsløre, eller fremmedgjøre det som kommuniseres. Blir billedlige uttrykk tilstrekkelig uventede, vil de kunne trigge flere kognitive prosesser. Fordi de ikke er umiddelbart tilgjengelige, vil disse tankebildene

kreve aktiv medvirkning fra mottakerne – de må tydes. Men siden et slikt bilde, til tross for en uventet eller til og med absurd fremtoning, likevel kan formidle en slående metaforisk (likhets-) eller metonymisk (nærhets-)relasjon mellom de to elementene som sammenstilles, vil bildet både kunne gi mening og skille seg ut – stå i relieff, og dermed bli lettere å lagre.

Forfatteren og nordisten Bergsveinn Birgisson argumenterer for at de som skapte den eldste, førkristne og førskriftlige skaldelitteraturen, var avhengige av slike minnetekniske hjelpemidler for å kunne memorere og videreføre sin muntlige fortellerkunst. Bokstavrim faller også innunder slike «minnebilder». På den ene siden viser Birgisson hvordan disse menneskenes hverdagsliv avspeiles i den norrøne mytologiens forestillinger om universet – at himmelen var et kar som lå veltet over jorden, Midgardsormen holdt sjøen på plass lik et belte, og drivtømmer ble til de første menneskene. På den andre siden argumenterer han for at den norrøne skaldediktningen var et tilfluktsted fra hverdagen og den nådeløse naturen, der målet ikke var å imitere virkeligheten, men derimot å finne detaljer som kunne gi grunnlag for spenninger og bisarre sammenstillinger som man kunne bruke tid til å grunne på. Ved å plassere skapninger fra landjorden på havet kunne man for eksempel danne skipsmetaforer som «havets hest», eller «væren til havet» (Birgisson, 2013, 64–8).

Metaforer (som «jernhesten») og, i forlengelsen av dem, allegoriske myter og forestillinger (som «togmyten») kan altså ha en forenkende, kommuniserende, mimetisk eller minneteknisk funksjon, men de kan også ha en retorisk, vanskeliggjørende eller estetiserende funksjon – manifestere seg som, eller gjennom, underliggjørende virkemidler, eller *prijómy ostranénija*, som de russiske formalistene ville ha uttrykt det.

Minnebilder og selvbilder

Å dokumentere *om* og eventuelt i hvilken grad språklig-metaforiske fellestrekk mellom fjerntliggende og førskriftlige kulturer er frembrakt av felles språklig opphav, naturgitte kognitive forutsetninger og prosesser, ensartede erfaringer eller omgivelser, faktisk kontakt eller en kombinasjon av alle disse faktorene, er en oppgave forskerne bare så vidt har

begynt på. Noe av hva mennesker i disse tidlige kulturrene *gjorde*, kan likevel leses av bilder de etterlot seg, som hulemalerier og helleristninger. Hva de kan ha *tenkt*, blir forsøkt fortolket ut fra slike tegn, som kan ha hatt mimetisk, men også magisk-rituell eller symbolsk – altså fiktiv – funksjon. Gitt at slike tegn eller grafemer også har hatt verbale paralleller, og at grafisk og kognitiv-verbal billeddannelse følger analoge kognitive mønstre, kan slike konkrete visuelle bilder også gi oss glimt av innsikt i fortidens sanseverden og hvordan menneskene tenkte og uttrykte seg før hieroglyfene og andre tidlige skriftspråks tid.

Ønsket om å få slike fragmentariske innblikk i svunnen tid, i noe opprinnelig og allment, ligger også til grunn for myteforskningen, der teorier om arketyper, mytemer og mytologemer som mentale urbilder fortsatt er gjenstand for debatt. Også her blir det stilt spørsmål om billed-, begreps- og mytedannelse foregår på et bevisst, underbevisst eller helt ubevisst plan, og om myter, uavhengig av når og hvor de har oppstått, følger bestemte mønstre. Tanken om at *ideologemer* utgjør tilsvarende fikserte tankebilder i ideologiene, som kan utvide innsikten vår i nyere tids tenkning, har aktualisert denne diskursen.

Moderne hjerneskaning har gjort det mulig å observere hvilke deler av hjernen som aktiveres når man utsettes for ytre stimuli. Det har vist, ikke bare at *fortellingens* typiske strukturer (for eksempel i eventyr eller heltefilmer) aktiverer flere punkter i hjernen enn informasjon formidlet i andre format (som en punktvis oppsummering av et problemfelt i en *Power Point* eller en informasjonsbrosjyre), men at fortelleren og mottakerens hjerner synkroniseres ved muntlig overlevering av budskap i en typisk fortellingsstruktur. Dette kan tyde på en evolusjonær utvikling av hjernens empatiske deler som gjør at vi gjenkjenner og responderer på fortellingens – innbefattet allegorien og mytens – strukturer og mønstre (Zak, 2013).

Biologisk hukommelse bringer oss over i diskusjoner om individuell og kollektiv hukommelse. Selv innenfor det korte tidsspennet et menneskeliv utgjør, kan vi registrere at minner er gjenstand for stadige endringer. Etter en tid husker vi ikke lenger hendelsen slik den «faktisk» var, bare slik den fortonte seg sist vi mintes den. Vi kan påvirkes av tanker, følelser og ytre stimuli knyttet til minnet, og hver gang det hentes frem,

rekonstruerer hjernen det på en upresis måte. Begreper som «minne» og «erindring» er altså relative, men vi snakker likevel om individuelle minner, erindringsfellesskap, kollektive minner og minnekultur. Man forventer å ha felles minner i en søskenflokk, storfamilie eller skoleklasse, men når man møtes og begynner å mimre, oppdager man hvor ulikt hver enkelt husker opplevelser man trodde man delte. Det gjelder også kollektive minner, som kan utsettes for bevisst manipulasjon, særlig ved maktskifter og samfunnsendringer som skaper nye behov.

En kollektiv hukommelse behøver i vår globaliserte samtid på ingen måte å være knyttet til «nasjonalkultur» eller «kulturelt fellesskap», i den grad det overhodet er mulig å forholde seg til så diffuse størrelser. I et historisk perspektiv vil likevel ulike nasjoner og kulturers grad av kontakt og opplevelse av nærhet til hverandre være avgjørende for i hvilket monn man deler, eller legger noenlunde det samme i, en kollektiv erindring. Det å tilhøre samme, eller nært beslektede språkkulturer – slik tilfellet er for russere, ukrainere og hviterussere, eller for nordmenn, svensker og dansker – vil her være av stor betydning. Og selv når språkene har beveget seg et stykke bort fra hverandre, som serbisk og russisk eller islandsk og norsk, vil delte opphavsmyster, opplevelsen av felles historisk, språklig og mytologisk opphav, religiøst fellesskap, geografisk nærhet, sammenfallende næringsveier og delte kulturminner – slik tilfellet er så vel i Norden som i de slaviskspråklige områdene, styrke oppfatningen av felles selvbilder og hukommelse.

Og historisk sett har jo situasjonen sjelden vært slik at mennesker som har utvandret fra et kontinent eller område, har funnet sin plass på kloden og isolert seg i enkeltsamfunn som ikke har stått i kontakt med hverandre. Arkeologiske funn og genteknologi tilsier at man ikke bare har migrert, men også foretatt lange tur-retur- og rundreiser – at det har vært kontakt mellom mennesker i så fjerntliggende strøk i en så fjern fortid at man fra et moderne, høyteknologisk perspektiv har problemer med å forestille seg hvordan den overhodet kunne oppstå og opprettholdes. At fremkomstmidlene – det være seg ride- og trekkdyr eller avanserte land- og sjøgående farkoster – har vært vesentlige her, sier seg selv.

De eldste restene av firehjuls vogner som er funnet i det østlige Europa, stammer for øvrig fra en av jamnakulturens gravhauger, «Vaktgraven»

(*Storozjevája mogíla*) i nærheten av den ukrainske byen Dnipro. Kan slike vogner ha gitt støtet til den massive folkeforflytningen i bronsealderen? Og står nordiske og slaviske kulturer kanskje nærmere hverandre enn vi tror?

Vann- og vinterveier

I nyere fortid ble kontakten mellom Norden og de østslaviske områdene som i dag utgjør Ukraina, Hviterussland og Russland, i høy grad opprettholdt ved hjelp av vannveier. Vi vet at det fra tidlig middelalder pågikk handel mellom befolkningen i dagens Norden og jeger- og fangstfolkene lenger øst. Arkeologiske funn støtter sagalitteraturens påstander om at norrøne vikinger på jakt etter ressurser og nye handelsveier tok seg nordover den barske norskekysten helt til Kvitsjøen, Barentshavet og det de kalte Bjarmeland (Birgisson, 2013). Vi vet også at vikinger allerede på 700-tallet dro over Østersjøen via Finskebukten og over Ladogasjøen langs elven Volkhov til Holmgard, nå Novgorod, og at de gradvis må ha etablert handelsruter sørover gjennom Gardariket via Dnepr og Svartehavet til Miklagard, eller Konstantinopel. En rute lenger øst, via Volga, tok dem helt til Det kaspiske hav og utkanten av det muslimske kalifatet. Det må ha tatt generasjoner å finne frem til disse rutene gjennom det kompliserte elvenettet, og reisene bød på mange utfordringer og farer. Mellom elver og stryk ble langskipene trukket på stokker, og åpne sletter kunne være kontrollert av nomadefolk. Derfor måtte man gjerne overvintre i skjul av det ly skogkanten kunne gi i påvente av å kunne krysse de vidstrakte steppene i konvoi om våren (Kolstø, 2008, 17–21; Tjønn, 2015, 10).

Statsdannelsen Kijevskaja Rus, som betegnes som den østslaviske kulturens vugge – skal ifølge «Normannerteorien» ha blitt etablert av skandinaviske vikinger rundt 862. I *Nestorkroniken*, (*Póvest vremennýkh let*), som skal være nedtegnet av munken Nestor i Kievriket omkring år 1113, hevdes det at vikinghøvdingen Rurik ble kalt til å styre områdene der Staraja Ladoga og Novgorod ligger i dag. I løpet av en generasjon skal herredømmet ha blitt utvidet så langt sørover at det innbefattet dagens Kyiv-område. Om det virkelig skjedde på denne måten, og i løpet av så

kort tid som det hevdes i krøniken, skal jeg ikke gå nærmere inn på her. Men det hører med til historien at finske og slaviske stammer allerede hadde etablert så tallrike befestede bosetninger langs elvene i dagens Russland og Ukraina at vikingene kalte området *Garðaríki* (riket med borger eller byer), at den nordiske kulturen neppe befant seg på noe «høyere utviklingsnivå» enn den slaviske, og at det er relativt få ord av nordisk opphav i det russiske språket.

Men som Halvor Tjønn påpeker i sin fascinerende fremstilling av Russlands tidlige historie *Russland blir til*, utgjorde vikingskipene en teknologisk nyvinning i sin samtid som ikke kan undervurderes. Disse skipene var store, stabile og sjødyktige nok til å kunne frakte mange væpnede menn hurtig over Nordsjøen, Østersjøen og andre havstrekninger. Med en kjøll som ikke stakk dypt, kunne et slikt skip seile helt inn mot land. Dermed kunne man angripe landsbyer, klostre og forsvarsverk før motstanderne rakk å reagere og trekke seg unna, og før forsterkninger nådde frem (Tjønn, 2015, 34–5).

Et viktig utgangspunkt for *denne* boken er en fascinasjon over hvordan kollektive referansepunkter, identitet og historieforståelse, til alle tider, og fra globalt helt ned til mikrokulturelle nivå, er blitt formet og preget, ubevisst og bevisst, ikke bare av kroppen vår og det landskapet vi lever i, men også av de måtene vi har beveget oss gjennom det på.

Med vår lange kystlinje, dype fjorder og en fortid med landnåmsmenn, vikingtokter, fiske og sjødyrfangst har vi lange tradisjoner her til lands for å se oss selv og vår evne til mestring og problemløsning i lys av strabasiose sjøreiser. Hvor ofte har vi ikke vært ute på dypt vann, gått motstrøms, sett skjær i sjøen eller måttet slå fast at prosjekter eller forhandlinger mangler forankring, har strandet, grunnstøtt eller havarert, eller vi har kommet på rett kjøll, ridd stormen av, rodd oss inn igjen eller tatt et skippertak for til slutt å kunne dra prosjektet i land.

Ferdsel gjennom ulendt terreng, og is- og snødekte landskap, er også en del av vår hverdag og bevissthet som har satt sine spor i språket vårt. En debattant kan for eksempel bevege seg ut på glattisen eller være på tynn is, men kare seg opp igjen hvis hun har vært ute en vinternatt før.

Vi liker også å tenke på Norge – selve veien mot nord – som skisportens vugge, og i nyere tid har en forholdsvis omfattende gruppe metaforiske

uttrykk relatert til vinterveier og vintersport vært flittig i bruk hos oss. Helleristninger i Alta og på Snåsa, så vel som «Bølamannen» i Steinkjær og «Rødøymannen» på Alstadhaug, indikerer riktignok at man har brukt truger og ski i våre strøk i tusenvis av år, men vi hører sjeldnere snakk om at skiene etter all sannsynlighet ble innført østfra (Gotaas, 2011). De eldste bevarte fragmentene av ski skal stamme fra områder i dagens Russland.⁴

Norge påtok seg mer enn gjerne oppgaven å «vise verden vinterveien» under OL i Chamonix i 1924, for ikke å snakke om i Oslo i 1952, på Lillehammer i 1994 og i den for lengst tilbakelagte debatten omkring potensielle vinter-OL i Tromsø 2018 og Oslo i 2022. Det å hvile på skjærene, ligge noen stavlengder eller skøyteskjær foran, hoppe etter Wirkola, ligge to etter Liaklev, ta en samling i bønn eller kunne gjøre rede for hvor man var da Brå brakk staven eller Johaug testet positivt, inngår i våre interne referanserammer og bidrar på samme måte som sjøfartsuttrykkene til å styrke vår norske identitet og samfølelse.

Selv om det er å trekke det langt når det hevdes at nordmenn er født med ski på beina, eller at vi er et gjennombarket sjøfartsfolkeferd, bærer et velutviklet vokabular og billedspråk på disse feltene i seg et vitnesbyrd om hvilke geografiske og klimatiske utfordringer som ligger i det å leve og bevege seg i og ut av vår del av verden, en innsikt i egne, men også våre forfedres liv og erfaringer. Under forutsetning av at de situeres og undersøkes i lys av sin kulturelle og semiotiske kontekst, mener jeg at slike språk- og minnebilder kan gi verdifulle innsikter både i fortiden og samtiden. Som kultursemiotikeren Boris Uspenskij understreker i boken *Semiótika ístórii. Semióika kultúry* (*Historiens semiotikk. Kulturens semiotikk*) kan man velge å fortolke historiske prosesser med utgangspunkt i en lang rekke fagspesifikke virkelighetsmodeller (politiske, statsvitenskapelige, økonomiske, kultursemiotiske, språklige etc.). Heller enn å forsøke å svekke og ta avstand fra hverandre, mener han forskerne bør sammenholde slike modeller og la dem utfylle hverandre (Uspenskij, 1996, 9).

Minnebilder er, som jeg har vært inne på tidligere, hyppig i bruk i retorisk og ideologisk øyemed. I løsrivingsprosessene våre fra Danmark og

4 <http://russkievesti.ru/novosti/istoriya/samyie-drevnie-lyizhi-byili-obnaruzhenyi-na-territorii-rossii.html>

Sverige, og i krig og krisetider da det har vært viktig for oss å etablere eller fastholde en felles identitet eller å stå sammen mot en ytre fiende, har norske myndigheter sett seg tjent med å underbygge en språkbruk der befolkningen har kunnet speile seg i uredde sjøfarere, birkebeinere, polfarere og spreke ski- og skøyteløpere. Ved hjelp av språklige og retoriske virkemidler, herunder ord og billedlige uttrykk som blir hyppig gjentatt av myndighetspersoner, i mediene, litteraturen, billedkunst, musikk og film, er det blitt etablert kollektive semantiske rom, den formen for selv-bilder som gjerne refereres til som nasjonale myter. Slike myter er ikke uten rot i virkeligheten, men de kan styres, og pretendere å presentere sannheter.

Mens våre eldre myter i stor grad er knyttet til en norrøn, nordisk og samisk kulturarv, oppstod mange av de moderne mytene om nordmenn etter 1814. At bondekulturen, naturen og faunaen på Østlandet inntar en så sentral plass i vår folklore og eventyrarv, mens fangst- og kystkulturen er heller perifer, fremstår som underlig i lys av geografiske forhold. Ser man det i sammenheng med at nasjonens makt og rikdom i stor grad var samlet østpå, og at hovedtyngden av Asbjørnsen og Moes statsstøttede folkeeventyr ble innsamlet i dette området, blir det mer forståelig. Mytene om en norsk, nasjonal identitet fikk gode vekstvilkår etter unionsoppløsningen i 1905, da Nansen og Amundsen ble Norges nasjonalhelter, og den blomstret under og etter andre verdenskrig. Sjøfarts- og skimuseer, Ivo Caprinos animerte dukkefilmer basert på Asbjørnsen og Moe, all vinteridretten i mediene, sjøfarts- og skimuseer, alle bøkene, filmene og TV-dokumentarer om norske ski-, pol- og sjøfartshelter har bidradd ytterligere til å styrke dette imaget. Et personlig eksempel: Da vi var ti, tok min morfar alle oss barnebarn etter tur med på en kanskje typisk norsk «dannelsestog» med tog til hovedstaden, der Slottet, Stortinget, Vikingskipshuset, Thor Heyerdahls Fram og Kon-Tiki, Skimuseet og Holmenkollen stod på programmet.

Med unntak av den assimileringspolitikken som ble ført mot samene, har likevel graden av bevisst språklig manipulasjon og nasjonal mytedannelse vært relativt beskjeden her sammenlignet med de språkpolitiske prosjektene som har vært gjennomført i vårt største naboland. I Sovjetunionen og det postsovjetske Russland har befolkningen, på det

språklige, som på så mange andre plan, vært prisgitt omfattende eksperimenter. Putin-regimets politiske retorikk, kultur- og språkpolitikk synes å inngå i et nasjonsbyggingsprosjekt basert på tanken om at det finnes storrussiske tradisjonelle verdier og praksiser som følger en ubrutt linje fra Kievriket via Det russiske imperiet og SSSR like frem til dagens russiske føderasjon. Nasjons- og identitetsbygging handler jo nettopp om å etablere meningsfylte narrativer – fortellinger som gir en gjenkjennelseeffekt og skaper inntrykk av kontinuitet. I slike prosesser er en bevisst og målrettet bruk av troper og symboler et viktig virkemiddel.

Mens vårt norske blikk ofte har vært rettet mot havet, har man i Russland, av like åpenbare geografiske grunner, en rik folkløse og metaforikk knyttet til ferdsel på elvene. Elvene har vært vesentlige for livsopphold, og som transportåre, men det er også via elvenettet inntrengere har tatt seg inn – vikingene i sine langskip, og på 1200-tallet mongolrytterne over islagte elver på vinterstid.

I forlengelsen av diskusjonen om landskapsord og genus kan det for øvrig være verdt å merke seg at det lunefulle havet (*móre*) er intetkjønn i både norsk og russisk, mens *elva*, det tilsvarende russiske *reká* og de fleste navn på elver i begge språk er hunkjønn. I tråd med Trosteruds teori skaper den feminine elva fordypninger i terrenget og scorer høyt på skalaen for fertilitet. *Volga – mat* (mor Volga) og *Volga-mátusjka* (kjære mor Volga), blir hun jo kalt, Europas lengste elv. For den europeiske delen av Russland fremstår denne hovedåren, som teller rundt fem hundre kanaler og mindre elver, ikke bare som «alle elvers mor», men også som russernes egen kjødelige mor. Omkring førti prosent av Den russiske føderasjons befolkning er i dag bosatt i Volgans nedbørsfelt, nesten halvparten av industrien er anlagt der, og elvene utgjør nå som før viktige transportveier.

Mens elvenettene og kanalene har utgjort én form for livsnerver, har de enorme russiske landområdene, i den grad klimaet har tillatt det, gitt rom for vandring. Tanken om veien frem og mennesket som rotløs vandrer står sentralt i en kultur der grenser har vært i stadig endring, hele folkegrupper er blitt fortrent eller deportert til nye områder, og bare et mindretall av befolkningen har vært knyttet til land eller eiendom gjennom flere generasjoner. I et teologisk perspektiv har også de såkalte

stránniki, «vandrer munkene» eller «hellige dårene» som streifet omkring i landet, legemliggjort tanken om de ortodokse kristne, eller «rett-troendes» vandring mot Himmelen. Hele flokker av bønder kunne også legge ut på pilegrimsferder, fra kloster til kloster, bort fra godseiere og innkrevvere, eller mot den usynlige sagnbyen Kitezj, selve manifestasjonen på det hellige Russland (Egeberg, 2007, 154–56). Vandringsmannen og pilgrimen, men også rytteren, har satt dype spor i den russiske kulturen. Og trojkaen, eller trespannet, tre hester som drar en vogn eller slede, er nærmest for et russisk nasjonalsymbol å regne. Mongolrytterne og Ivan den grusomes beryktede rytterhær (*oprítsjniki*) har på sin side gitt næring til apokalyptiske myter med opphav i den sorte dødshesten i Johannes' Åpenbaring – en linje som i sin tur blir videreført gjennom den svarte, prustende «jernhesten».

Russland er også et «vinterland», der snø, is og permafrost til alle tider har vanskeliggjort ferdseilen til lands. Rundt en femtedel av nasjonens landområder ligger nord for polarsirkelen, og ytterligere arealer er dekket av snø tre fjerdedeler av året. At det russiske elvenettet i stor grad er islagt på vinterstid, har overordnet sett vært en ulempe, men det har også vært utnyttet til transportformål og i krigføring, så vel som til storslått kane- og sledefart i fredstid. I januar 1787 dro Katarina den store fra St. Petersburg til Kiev (Kyiv) med en kortesje bestående av 14 kareter og 124 sleder med kalesjer. Først etter å ha ventet i tre måneder på at isen skulle gå opp, kunne følget, som må ha vært et imponerende skue, dra videre med 80 galeier langs Dnepr til Krim for å besiktige områdene Det russiske imperiet hadde ervervet fra Det osmanske riket i 1771.⁵

Evnen til å ta seg frem og overleve i barskt vinterlandskap har altså bidradd til å definere russernes selvbilde. Arktis og Nordområdene ga næring til et omfattende nasjonalt mytemateriale i sovjettiden, da Stalins satsing på ekspedisjoner, kartlegging og ressursutvinning i landets nordligste strøk la grunnlaget for en nordområdemyte som bærer mange fellestrekk med vår egen (McCannon, 1998; Dobrenko og Naiman, 2003, 241–47). For både Russlands og Norges vedkommende gjelder det at man

5 <http://korrespondent.net/ukraine/events/3508798-VIP-pokazukha-puteshestvye-ekateryny-II-v-krym-stoylo-kolossalnykh-summ>

ikke bare bruker geografi og dokumenterte ervervelser, men også heltebragder og annet mytemateriale til å legitimere interesser og krav i Arktis i dag. Sleder, ski og truger, snøscootere, beltebiler og atomisbrytere til tross – utfordringene med å ferdes på islagt vann og i utstrakte myr- og barskogområder har, sammen med mangelen på isfrie havner, vært en hemsko for Russland til alle tider. Store, geografisk sett sammenhengende landområder har vært og er fortsatt helt eller delvis utilgjengelige for ferdsel på vinterstid, og om våren når elver og innsjøer går over sine bredder. Det russiske ordet *raspútitsa* taler for seg. Prefikset *ras-* indikerer oppløsning, mens *pútitsa* er avledet av *put* – «vei» – altså «veioppløsning». Det barske klimaet i Russland har sammen med enorme avstander og vanskelige grunnforhold gjort det å anlegge, og ikke minst vedlikeholde landgående veier, for hest og vogn og senere biltransport, svært krevende. At de fleste større russiske elvene renner i sørlig eller nordlig retning, gjorde fløting og annen frakt mellom øst og vest problematisk, noe som skapte ytterligere behov for pålitelige fremkomstveier. Av disse, og strategiske årsaker, skulle et annet transportnett snart vise seg å få avgjørende betydning for nasjonens demografiske og industrielle utvikling.